

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAR SZÓRVÁNYOK HELYZETE.

A horvátországi magyar szórványok történelmi küldetését — a magyar és horvát nép közötti összekötő szerepét — hivatottak teljesíteni azon a földön, melyet mintegy második — de vitán felül jogos -- honfoglalással vettek birtokukba. Helyzetük vizsgálatánál a sok változáson átment Horvát-Szlavonországnak a dualizmus korabeli területét tekintjük, szorosabban azonban csak az ú. n. „ősi magyar megyék“, Pozsega, Szerem és Verőce magyarságával foglalkozunk. E megyéket 1465-ben jórészt magyarok lakták, de a török megszállás alatt a régi lakosság teljesen kipusztult, a községek közül alig egy-kettőnek maradt meg a magyar neve. Ilyen elszlávosodott nevű és nyelvű helységek: Monosló—Moslavina, Újlak—Ilok, Erdővég—Érd évik, Kamonc—Kamenic, Károm—Karlovic, Belcsény—Beocin, Erdőd—Erdut, Nekse—Nasic, Dombró—Dubrava, Gerzence—Garesnica, Berkeszó—Berkasovo, Maradék—Maradik, Andrásfalva—Andriasevec, Apáti—Opatovac, stb. Az 1697. összeírásnál a régi magyar helyek sokszor csak mint „pagus desertus“ vannak elkönyvelve és a csekély protestáns magyar lakosság mellett egyre nőtt a görög-keleti szerbek száma.

A legrégebb magyar telepek a Vuka folyó mentén találhatók Szerem és Verőce megye határmegyéjén. A folyó ugyanis szabályozása előtt a Palacsza mocsártól volt körülveve és ennek nádasaiban talált menedéket a mohi csata után a tatárok elől menekülő magyarság és e telepések alapították Kórogy, Szent László, Haraszt, Tárd (Tordinci) és Anthin (Ant) falvakat. Az utóbbi kettő névleg és nyelvileg is részben elszlávosodott, míg a többi földrajzi helyzeténél fogva, az idegen befolyástól ment maradt, mivel a szlávokkal alig érintkezhetek. Ennek eredményeként nyelvük is egészen sajátos irányban fejlődött, megőrizve az általunk már csak a kódexekből ismert régi szóképzéseket és kifejezéseket. Külön szívolok Kórogyról, melynek első neve Kuelges (Kölgyes), a mai elnevezését viszont nem a tőle nem messze fekvő Koroghvártól vette, hanem a Kórogyi család révén jutott hozzá. Szent László (Laslovo) az Apor család birtokában volt, míg Tárd egykori tiszta magyar lakossága teljesen elszlávosodott, a nép azonban hű maradt hitéhez és itt található a világ egyedüli horvát református ekléziája. Lakói az 1910-es népszámlálási adatok szerint: 159 magyar, 902 horvát és 285 német, míg 770 katolikus mellett 577 református vallású akadt. A magyarság letelepedése nagyobb méreteket a határőrvidék felosztása után ölt. A grancsárok t. i. nem kedvelvén az agrár életmódot, a kielégítésül kapott földet potom pénzen elvesztegették s mivel óriási volt a kínálat, egy hold föld 15—20. legfeljebb 50 forintba került, mire az anyaországi törpebirtokosok, a somogyi, bácskai és ba-

ranyai magyar gazdák eladták otthoni 2—3 holdjukat és itt az idegenben 20—30 holdas kisbirtokosok lettek. Gyakran az egész falu kitelepedett ilymódon, eleinte még a határhoz közel, később mindig beljebb, egészen a Száváig. A bácskaiak inkább a Szerém ségben, a dunántúliak pedig Belovár, Pozsega és Verőce földjén kerestek új hajlékot. A letelepedés 4 főirányban és több főrajban történt Szerém, Verőce, Pozsega és Belovár vármegyék felé. Nehéz körülmények közé jutott itt a magyarság, sorsa ettől kezdve jóformán állandóan a küzdés és szenvedés lett.

Nemzeti öntudatának ébrentartása és a szláv asszimilációtól való megmentése érdekében hatalmas munkát végzett 1904—1918 között a Julián-egyesület. Az adott célt kulturális és gazdasági eszközökkel kívánták elérni és hogy ennek jelentőségét könnyebben áttekinthessük, három csoportra oszthatjuk e szórványokat.

1. A somogymezei magyarság közvetlen nyúlványa Verőce vármegye nyugati és Belovár-Kőrös vármegye keleti részén, mely dél felé ugyan elvékonyodik, de azért lenyúlik Pozsegába, sőt egyes csoportok Sziszek fölé érnek. A telepök nem alkotnak szorosán összefüggő tömböt, mégis elég sűrűn fekszenek egymás mellett. 2. Az Eszék alatt elterülő magyar nyelvsziget alkotja e csoportot és magában foglalja a már említett Vuka-menti tiszta magyar falvakat is. 3. E csoportba a szerémmegyei népes magyar szórványokat foglalhatjuk. Az itt élő magyar gyermekek és felnőttek kulturális megmentése érdekében végzett munka sikerét legszebben a számok mutatják. 1914-ben már 75 Julián-iskolában folyt magyarnyelvű tanítás 144 tanerővel, akik közel 8.000 növendéket oktattak. Nagy gondot fordított az Egyesület a felnőttek iskolán kívüli népművelésére is, írástudatlanok számára esti tanfolyamokat rendezett, valamint évenként kinyomatta az 1912-ben már 27.000 példányban szétosztásra került Julián-naptárakat, amelyek kivált a mezőgazdasággal foglalkozó népréteg számára tartalmaztak hasznos tudnivalókat. Ezenkívül, ahol csak lehetett, könyvtárakat létesített és biztosította a falusi magyarságnak olvasnivalóval való ellátását. Alkalmazottai gyermekei részére külön iskolát szervezett helyenkint az Államvasutak vezetősége is. Más helyeken, ahol a magyar elem nagyobb számban található, a nép a szülőföld és anyanyelv szeretetétől ösztönözve, a maga erejéből állított gyermekei számára iskolát, így Lacházán, Opatovácon, Cabunán, stb. A protestáns lakosságú falvakban pedig (Nikince, Haraszt, Szent László, Kórogy, stb.) az eklézsia lelkészei és tanítói részesítették a gyermekeket magyar oktatásban. Mind ez azonban korántsem volt elegendő, mert míg a század elején az anyaországban minden .1627 horvatra jutott egy nemzetiségi iskola, addig a horvátországi magyarságnál 3757: 1 volt az arány. De úgy látszott mégis, hogy a régi viszonyok újulnak meg ismét, a magyar elfoglalta a helyét a Dráva—Száva közén, ahol mint a kereszténység védőbástyája, hullatta vérért a horvátokkal a török elleni harcokban.

Jött azonban a világháború, melynek tragikus befejeztével gyűlölködő, elvakult és tudatlan elleneink darabokra tépték a magyar birodalmat. A horvátországi magyarság kisebbségi helyzetbe került, melynek helyzetét az akkori S. H. S. állam által aláírt kisebbségi szerződések biztosították volna, de a hatalom urai már az aláírás percében el voltak tökélve, hogy az egyezménynek egyetlen szavát sem fogják megtartani.

A szórványok eloszlása a három utolsó népszámlálás szerint az 1914-es megyebeosztás alapján a következő (ö = összesen, m = ebből magyar):

		1910	1921	1931
1. Belovár-Kőrös vm.	ö.	332.592	330.994	362.768
	m.	14.224	10.625	10.145
2. Lika-Krbava vm.	ö.	204.710	199.539	187.873
	m.	22	29	83
3. Modrus-Fiume vm.	ö.	231.654	220.865	229.271
	m.	399	164	131
4. Pozsega vm.	ö.	265.272	260.089	288.140
	m.	16.462	9.305	8.249
5. Szerém vm.	ö.	397.103	389.098	412.877
	m.	27.523	19.829	19.749
6. Varasd vm.	ö.	293.612	291.168	304.812
	m.	624	181	135
7. Verőce vm.	ö.	241.042	242.597	283.803
	m.	33.927	25.349	21.120
8. Zágráb vm.	ö.	515.014	504.694	555.788
	m.	2.040	644	784
9. Eszék thjv.	ö.	31.388	34.485	40.337
	m.	3.729	2.106	2.839
10. Varasd thjv.	ö.	13.398	13.647	14.612
	m.	471	133	124
11. Zágráb thjv.	ö.	79.038	108.674	185.581
	m.	4.028	1.206	2.210
12. Zimony thjv.	ö.	17.131	18.528	28.076
	m.	1.999	45	772
Együtt	ö.	2.621.954	2.614.378	2.893.938
	m.	105.948	70.022	66.341

Lélekszám szempontjából a legerősebb a magyarság, az utolsó adatokat véve alapul, Verőce megyében, majd sorrendben Szeréin, Belovár-Kőrös és Pozsega következik. A magyarság 1910. évi 4.1 százalékos arányszáma 1931-ben lecsökkent 2.3 százalékra. 1921-ben Horvát-Szlavonországra vonatkozólag a délszláv népszámlálás 70.555 magyart mutat ki, az eltérés onnét adódik, hogy ők a Muraközét is ide számították. Ugyanezen a területen (Horvát-Szlavonország és a Muraköze) az 1910. évi magyar népszámlálás 112.001 magyar anyanyelvűt talált.

A magyarság számának nagymérvű megfogyását, ami sok esetben nagyon valószínűtlenül hangzik, érthetővé teszi az a körülmény, hogy nem a családfő, hanem a számlálóbiztos bemondása szerint töltötték ki az összeírási lapokat. Ha a szülők egyike a délszlávok valamelyik ágához tartozott, az egész családot szlávnak jegyezték be, még ha nem is beszéltek az illető nyelvet. Némileg talán magyarázható az apadás a világháborút követő visszavándorlásokkal, ami főleg köztisztviselőkre, vasutasokra vonatkozik. 30—35 százalékra azonban ez a szám semmiesetre sem rúg. Sőt: a visszavándorlások befejeztével 1921-ben kimutatott 70.022 főnyi magyarságnak a természetes szaporodás alapján, 1931-re jelentősen gyarapodnia kellett volna, holott a hivatalos kimutatás szerint 1921—1931 között a magyarság lélekszama közel 4.000 fővel fogyott.

A magyarság gazdasági téren fontos szerepet nem játszott, de meglévő erejét, melyhez agrár foglalkozásuk szolgált alapul, a szerb földreform a végsőkig igyekezett kiszípolozni. A szerbek a délmagyarországi és Dráva—Száva közti részeken a háborúban résztvett valamennyi dobrovoljacnak 5 hektár földet jutattak. Horvátországban a magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgárok birtokaiból kisajátítottak tizenegyet. Magyarok és németek a földosztásban nem részesültek, mert őket 1922-ig „kéttes“ állampolgárokként kezelték. Setyerov bevallása szerint elsősorban nacionális és csak másodsorban szociális szempontok figyelembevételével végezték a földreformot, amit a tények is hűen bizonyítanak.

A művelődési helyzet vizsgálatánál kiinduló pontul Zágrábot választjuk. A Horvátbánsági Magyar Közművelődési Közösség mellett, melyről utóbb szólunk, a Zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesülete volt itt 1932—1940 között a legszámottevőbb tényező, persze szervezeténél fogva meghatározott körre szorítva működését. 1932 előtt a Horvátországban élő magyarság egyáltalában nem szervezkedhetett kulturális téren. A délszláv kormány 1920-ban államosította a magyar iskolákat és ennek a Julián-egyesület 75 iskolája is áldozatul esett. Ettől kezdve a legalább 87.000 főre becsült magyarságnak nem volt egyetlenegy, legalább névlegesen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem. A cél az „integrális nemzeti egység“ volt és ennek megvalósítása érdekében a magyar nemzetiségű kisebbséget erkölcsi és anyagi végromlásba akarták dönteni. Az egyetemi hallgatók kultur munkája mellett Zágrábban magyar Olvasókör is volt, többfelé pedig Közművelődési Egyesületek alakultak.

Térjünk most vissza a Vuka-menti magyar települések vizsgálatára. Az 1800-as évek elején Szarvas Gábor és Balassa József tanulmányozta nyelvüket. Kifejezéseik sok esetben az irodalomtörténeti halotti beszédhez hasonlítanak. Az o betűt nem nagyon ismerik, helyette többnyire au-t mondanak. Nyelvjárásuk egészen sajátos irányban fejlődött, a szláv hatás nem túlnyomó, de azért

sajnos, érezteti befolyását. „Oda voltam a nagy blatában (sárban), eltörött a tocakom (talyigám), jedva tri dana (mintegy három napja)“. Ma is őriznek a régi „öregektől“ átvett, apáról fiúra szálló történeteket. Eredeti kiejtés szerint bemutatjuk az egyiket: „Éccor nyárakeletkor meg (megint) csak ejüttek aom a törökök. De egyöm a harasziak eszre vették, hugv jünnek, oszta mind kimemtek a földekre belé a vízbe (t. i. a Vuka mocsarainak vizébe), de úgy egyöm hugy még a feje búbja se laócott egynek se. Oszta naócsévön (nádcsovön) szedték a levegőt. Jöttek a törökök, de maó csak a puszta haószakat tanaóлтаók. E mentek úgy’ ahucson jöttek.“ — Megmaradtak nyelvükben a régi magyar beszédben kedvelt kicsinyítőképzők, akárcsak a csángóknál. Pl.: *csa—cse*; „A csikocsa nyerítőz“, „Jó időcse van“; *ó, ő* mint kicsinyítőképző: „egy kutvó ölt a kereszt’úton“; *ika—ike*, „van ott mindöfélike“; a határozószókat is kicsinyítőképzővel látják el: „ejüttem ere lassikaóban, ot lakik erépcsebb (errébb)“. Nagyszámban használnak a mai magyar nyelvből már kiveszett szavakat, így megcsókol helyett „megapol“, zuhan helyett ma is ily értelemben a „zörren“ szót, tűz helyett pedig a „szén“ kifejezést kedvelik. Állandóan előfordul beszédükben az „egyöm“ szócska, használata szerintük a megszokás eredménye, mivel értelmes je lentését ők maguk sem ismerik. Igen figyelemreméltó a népdalköltészetük is. Dalaik szerelmi, betyár- és pásztornóták. íme Barna Pétör balladájának egy töredéke:

„Mikor Barna Pétör a lovaót nyargalta,
 Romani szép laónya taóvorru siratta.
 Zöldellik az erdő, viraógzik a mező,
 Ugye draóga kincsem, múlik az esztendő?
 Zöld erdő zugaósa, vadgalamb szolaósa,
 Szegém Barna Pétör szaója mosoigaósa.
 Naólung a holtakra haórmát harangoznak,
 De Barna Pétörre egyyecse kongatnak.
 Megindult a böggő tennap élöt kettő,
 Volt neköm szeretóm naty Korógyba kettő.
 Mind a kettő szév vót, mint az ólai vessző,
 Csókja oi édös volt, mint a majorszóló.“

A szórvány-helyzet, a sajátnyelvű fajtól való teljes elzárkózás, de azért az idegen tengerben is a beolvasztás ellen a sokszoros túlerővel vívott szívós küzdelem eredményeként maradt fenn e szórványok ajkán az anyaországban a fejlődés folytán már feledésbe ment régi magyar nyelv. Hogy ennek az „elfelejtett“ magyar népszízetnek a teljes feledéstől való megmentése, felkutatása és megismerése komoly kötelesség, azt ezek a mármár veszni induló kincsek is bizonyítják.

A felekezeti statisztikák alapján népmozgalmi adatokhoz is

juthatunk. Az 1922-es adatok szerint Horvátországban 39 református magyar egyház volt, 36.040 hívővel. A református családok száma 11.206, azaz a népesség hattized része él házasságban (36.000-ből 22.000), ami nagyjából megfelel az anyaországi átlagnak. A tankötelesek száma ugyanezen kimutatás szerint 3.478 és 1.036 születéssel szemben 872 haláleset fordult elő, vagyis a természetes szaporodás 4.5 ezrelékes aránya nem éri el az anyaországi átlagot, ugyanekkor azonban ne felejtjük el, hogy ez csak a református felekezetre vonatkozik, az összmagyarság természetes szaporodása valószínűleg kedvezőbb.

A népeket gúzsbakötni törekvő párizskörnyéki békeparancsokra 1939-ben Európában megindul a fegyveres ellenhatás. Kétségtelen volt, hogy a belsőleg ingatag Jugoszlávia sem zárkózhatott el bizonyos kívánságok teljesítése elől és így jött létre 1939 aug. 26-án a szerb-horvát megegyezés, melynek fontos kihatásai voltak a horvátországi, ekkor a Horvát Bánságba került magyar szórványok helyzetére. A horvátság, amint ismét némi önállósághoz jutott, nem feledkezett meg a közte élő, vele jóban-rosszban a közös elnyomó ellen küzdő szórvány-magyarságról. A horvát bán 1940 áprilisában jóváhagyta a Horvátbánsági Magyar Közösség célja a horvátbánsági magyar kisebbség szellemi, esztétikai, erkölcsi és társadalmi kultúrájának ápolása és nemesítése, valamint anyagi és szociális helyzetének javítására való törekvés. A Közösség a kisebbségi magyar ifjúságot vallás-erkölcsi szellemenben neveli, tudatosítva benne az állam és a horvát nemzet iránti kötelességeit. Ennek érdekében ápolja a magyar nyelvet, a magyar hagyományokat és a népviseletet. A népművelést könyvek és folyóiratok kiadásával, filmek forgalombahozásával, könyvtárak, olvasóköri létesítésével, zenei és műkedvelői előadások rendezésével mozdítja elő. Megszervezi a magán- és önszegélyt, a földműves népréteg szakműveltségének emelésére pedig tanfolyamokon ismerteti előtűk az időszerű kérdéseket. Az ifjúság részére inas- és diákotthonokat létesít, ösztöndíjakat, segélyeket folyósít, valamint testnevelési egyesületeket alapít és igazgat. A 4. §. hangsúlyozza, hogy a szövetség politikával nem foglalkozik és munkakörén belül mindennemű politikai ténykedés tilos. Működéséhez anyagi alapot a tagdíjak, adományok és előadások jövedelmei nyújtanak. Tag lehet korra és nemre való tekintet nélkül minden magyar nemzetiségű délszláv állampolgár, aki a Horvát Bánság területén lakik. A 32. §. a fíókegyesületekről intézkedik. Ha valamely helységben a Szövetségnek legalább 20 tagja lakik, ezek fíókegyesületet alakíthatnak, melyek központi irányítás alatt állnak. A munka azonnal megindult és szép sikerrel folyt a délszláv állam összeomlásáig. A zágrábi központi szervezkedés mellett főcél volt a fíókegyesületek létesítése, valamint a magyar tannyelvű elemi iskolai tagozatoknak elég eredményes

szorgalmazása. 1940 nyarán felhívást intéztek a helyi szervezetekhez a magyar tankötelesek összeírására. Ha ugyanis — mondja a horvát bán idevonatkozó rendelete — valamely helységben 30, de legalább 25 kisebbségi tanköteles van, kérhetik a párhuzamos népiskolai tagozat felállítását az anyanyelven történő oktatás céljából. Törölte e báni rendelet a széltében-hosszában dívott név-elemzéseket, utalván arra, hogy mindenki olyan nemzetiségű, amilyennek vallja magát. Időrendben a Közösség nevezetes eseményei voltak: Júliusban fiókegyesület alakult Beocinban, Jamaricán, augusztusban Alsó-Miholjácon. Szeptemberben folyt le a Közösség első reprezentatív közgyűlése, ahol Molnár Sándort választották elnöké, alelnök Dudás Tibor lett. A kulturmunka sikeres megindulásához minél több könyvtárat kívántak szervezni és ezért felhívást intéztek a magyar társadalomhoz, hogy adakozzék a nemes célra. További fiókok a következő helyen létesültek: Eszék, Gyakov. Szelei, Grubisnolie. Grabovac. Fedenik, Vei. Szredáste, Haraszi, Szent László és Kórogy. Február 9-én a zágrábi magyar egyetemi hallgatók, mivel korábbi szép múltja visszatekintő egyesületüket a horvát bán feloszlatta, új egyesületet alakítottak, amelynek elnökéül Dávav Laios orvostanhallgatót választották. A Közösség központjában, Zágrábban, műkedvelő társaság, ének- és zenekar, valamint sakk- és turistaszakosztály alakult. A szervezkedést a zágrábi A NÉP így jellemzi: Évek munkája hetek alatt -----

Mindez ma már a múlté. 1941 április 9-én a horvát nemzet kikiáltotta függetlenségét, amelyet Magyarország azonnal elismert és ezzel a szórvány-magyarság is egészen új körülmények közé jutott. Bizton számítunk arra, hogy a Közművelődési Közösség megkezdett munkája szélesebb alapokon tovább fog folyni és a sokat szenvedett magyarságra a horvát államban szebb napok fognak virradni.

Karl János.